

Macro Watch

Group Economics | 22 January 2025

Philip Bokeloh, senior econoom | philip.bokeloh@nl.abnamro.com | Tel: +31-20-3832657

Vooruitblik Duitse verkiezingen: 'Grote Coalitie' meest waarschijnlijk

- Op 23 februari worden in Duitsland parlementsverkiezingen gehouden. Volgens de peilingen zullen CDU/CSU (Union) en AfD zetels winnen, terwijl SPD, de Groenen, Die Linke en FDP naar verwachting zetels verliezen. De Union leidt in de peilingen, met de AfD op de tweede plaats. Een coalitie tussen deze partijen is echter niet haalbaar. De meeste partijen, waaronder Union, weigeren met de AfD te regeren vanwege de extreme standpunten van deze partij.
- De meest waarschijnlijke coalitie is Union met SPD, aangezien CSU-leider Markus Söder liever niet met de Groenen wil samenwerken. Gezien de gespannen relatie tussen Union en SPD is de kans op significante hervormingen klein. Toch is de kans groot dat de zogenaamde schuldenrem wordt versoepeld in een vernieuwde 'Grote Coalitie'. SPD heeft hier al lang voor gepleit en gezien de uitspraken van Union-leider Friedrich Merz steunt de Union dit nu ook.
- Versoepeling van de schuldenrem maakt extra investeringen door de Duitse overheid mogelijk. Deze zijn dringend nodig, aangezien de Duitse economie snakt naar verbeteringen in fysieke en digitale infrastructuur. Het versoepelen van de schuldenrem opent ook de deur naar implementatie van de voorstellen uit het Draghi-rapport, dat pleit voor verdere Europese integratie en hogere investeringen in energietransitie, innovatie en defensie.
- Idealiter zou de extra financiële ruimte die wordt gecreëerd door het versoepelen van de schuldenrem worden gebruikt om de economie te moderniseren. Innovatieve ideeën ontbreken echter in de verschillende partijprogramma's. Hoewel er wordt gesproken over het verminderen van bureaucratie, ontbreekt een concrete visie. Als de nieuwe coalitie ook onstabiel blijkt, bestaat het gevaar dat economische onzekerheid aanhoudt, de steun voor de AfD blijft groeien, en het nog moeilijk wordt om de AfD bij de volgende verkiezingen uit te sluiten.

Dit is het eerste stuk over de Duitse verkiezingen in een reeks artikelen tot aan de Bondsdagverkiezingen in februari. In dit eerste stuk zullen we ingaan op de peilingen en mogelijke coalitie-uitkomsten. In het tweede stuk zullen we de staat van de economie en de *Bund*-markt bespreken. Na de verkiezingen publiceren we een analyse van de verkiezingsresultaten en de toekomstige implicaties daarvan.

Reden en belang van deze vervroegde verkiezingen

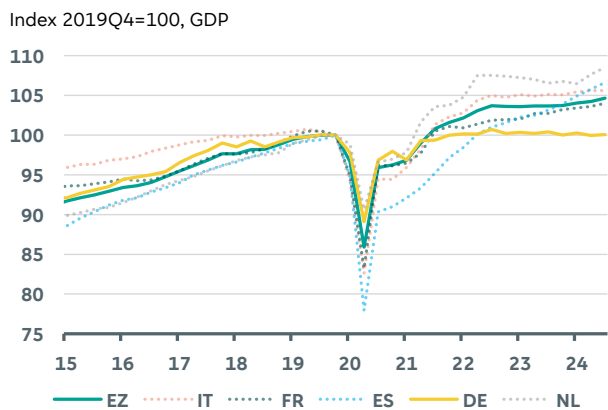
De Duitse verkiezingen zijn vervroegd van september 2025 naar februari dit jaar. De verschuiving is te wijten aan de val van de regering in november, nadat bondskanselier Olaf Scholz zijn minister van Financiën Christian Lindner had ontslagen. Scholz van de SPD beschuldigde Lindner van de FDP van verraad en beweerde dat hij opzettelijk de val van de regering had nagestreefd. Een belangrijk twistpunt tussen de drie coalitiepartners was de overheidsfinanciën en de vraag of de regering zich aan de zogenaamde schuldenrem moest houden, die budgetdiscipline wettelijk afdwingt. FDP wilde deze behouden, terwijl SPD en de Groenen versoepeling zochten vanwege hogere defensie-uitgaven, steun aan Oekraïne en de ambitie om de economie te moderniseren.

De verkiezingen vinden plaats tegen de achtergrond van een zwakke economie die al twee opeenvolgende jaren is gekrompen en geconfronteerd wordt met stijgende werkloosheid. De dreiging van hogere Amerikaanse invoerheffingen werpt ook een schaduw over de vooruitzichten voor dit jaar. Het probleem is dat de krimp niet

cyclisch maar structureel is. De industrie, traditioneel de pijler van de economie, lijdt onder hoge energiekosten, wat investeringen afschrikt. Bovendien lokt de Amerikaanse regering Europese bedrijven naar de VS met de *Inflation Reduction Act*. Verder staat de concurrentiepositie onder druk nu grote bedrijven struikelen. Zo hebben autofabrikanten lange tijd het belang van elektrische voertuigen onderschat. Duitsland investeert te weinig in digitalisering, wat resulteert in traag internet en stagnerende productiviteitsgroei. Bovendien wijzen verslechterende PISA-scores op problemen in het onderwijs, terwijl de vergrijzing doorgaat en meer ervaren werknemers met pensioen gaan.

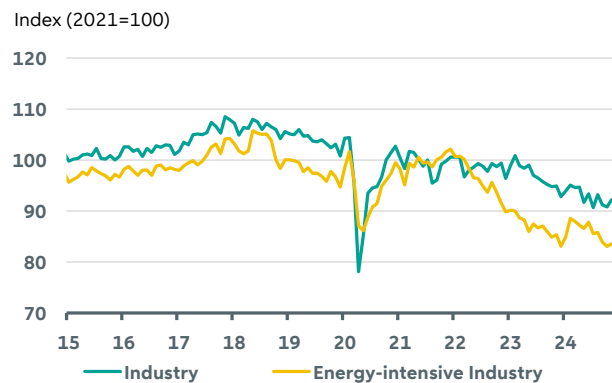
Een ander probleem voor Duitsland is dat oude zekerheden zijn verdwenen. Sinds de verkiezing van Trump is veiligheid onder de vertrouwde NAVO-paraplu niet langer vanzelfsprekend. Door de invasie van Rusland in Oekraïne is de *Ostpolitik*, ooit de hoeksteen van het Duitse buitenlands beleid, losgelaten. Samenwerking met Rusland, een strategische partner door de levering van goedkope olie en gas, is geen optie meer. Ten slotte is China getransformeerd van een afnemer van Duitse producten tot een geduchte concurrent, eerder in windturbines en zonnepanelen, nu ook in elektrische auto's.

German growth: 5 years of stagnation

Source: Datastream

Industrial production drops, unused capacity grows

Source: Datastream

Vier maatschappelijke kwesties domineren de Duitse verkiezingen. De belangrijkste kwestie is migratie. Een kwart van de Duitsers heeft nu een migratieachtergrond. De vraag is of Duitsland een open, tolerante samenleving wil blijven. De tweede kwestie is de verdeling van middelen tussen rijk en arm, en jong en oud. De samenleving is heterogener geworden, waardoor de onderlinge solidariteit en de bereidheid om belastingen te betalen ter ondersteuning van het sociale systeem afnemen. De derde kwestie is de positie van Duitsland in de wereld en de rol van Europa. Politici wijten steeds vaker zelf veroorzaakte problemen aan Brussel.

De vierde en laatste kwestie is de rol van de staat en het afnemende vertrouwen in instellingen. Dit laatste verklaart de wens om vast te houden aan de schuldenrem, ondanks twijfels over het economische nut ervan. Het beperkt de capaciteit om economische schokken op te vangen, terwijl monetair beleid, een alternatief voor economisch beheer, in handen is van de ECB. De schuldenrem leidt ook tot uitstel en afstel van publieke investeringen in fysieke en digitale infrastructuur. Dit is politiek gezien gemakkelijker te verkopen dan belastingverhogingen of bezuinigingen op sociale uitgaven. Door lage investeringen is de publieke kapitaalvoorraad kleiner dan in andere eurolanden.

Peilingen wijzen op grote verschuivingen in het kiezerssentiment

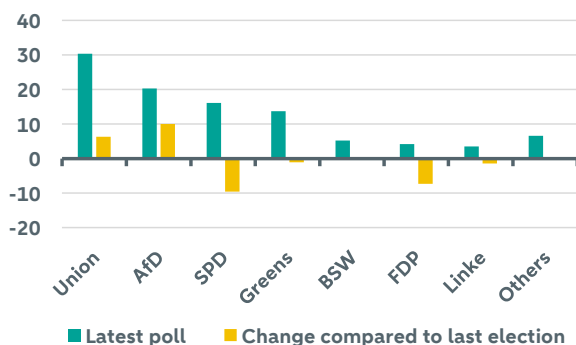
In totaal hebben zesenvijftig partijen zich geregistreerd om deel te nemen aan de verkiezingen. Aangezien niet alle partijen mogen deelnemen en er een kiesdrempel van 5% is, zal slechts een fractie het parlement bereiken. Een nieuwe partij kan de Bondsdag betreden: BSW, hoewel het onzeker is of deze partij de 5%-drempel zal overschrijden. Het is ook onduidelijk of FDP en Die Linke de 5%-drempel zullen passeren.

Momenteel hebben acht partijen een realistische kans op zetels: AfD, BSW, Union, de Groenen, Die Linke, FDP, en SPD.

Voorzichtigheid is geboden bij het trekken van conclusies over de uiteindelijke verkiezingsuitslag op basis van de huidige peilingen, aangezien Duitse verkiezingen vaak onvoorspelbaar zijn. Zo steeg SPD onverwachts in de peilingen tijdens de verkiezingen van 2021 zonder dat SPD-kandidaat Scholz daarvoor iets hoefde te doen. Zijn tegenstander van de Union, Armin Laschet, verspeelde zijn kansen met een ongelukkige, weinig empathische opmerking over overstromingslachtoffers in Zuid-Duitsland destijds.

Laatste peilingen tonen stijging Union

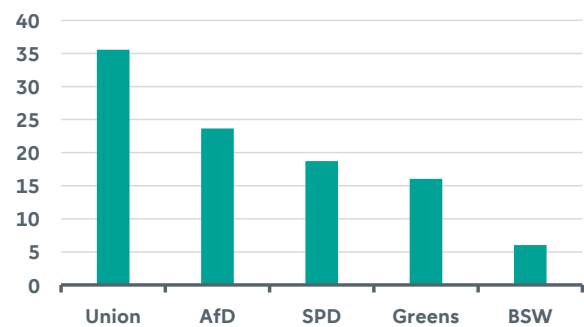
Aandeel stemmen, %-verandering

Bron: Politpro

FDP en Die Linke keren mogelijk niet terug in Bondsdag

Percentage aandeel van zetels

Bron: Politpro

Bovendien kan een klein verschil in de verkiezingsuitslag een grote impact hebben op de uiteindelijke samenstelling van het parlement. Momenteel is het onzeker of drie partijen met kans op een parlamentszetel de kiesdrempel van 5% zullen overschrijden. Na een artikel over de val van de regering in het weekblad *Die Zeit* zakte FDP in de peilingen onder de drempel. Het is ook onzeker of Die Linke, dat ook terrein verliest, en nieuwkomer BSW genoeg stemmen zullen krijgen om het parlement te betreden.

Box: Het Duitse kiessysteem in het kort

De Bondsrepubliek Duitsland is een constitutionele republiek, waarbij de federale wetgevende macht berust bij de Bondsdag (parlement) en de Bondsraad (het vertegenwoordigend orgaan van de Länder, de deelstaten van Duitsland). Elke vier jaar gaan Duitsers stemmen om de leden van de Bondsdag te kiezen. In theorie zijn er 598 zetels beschikbaar voor verkiezing in de Bondsdag, maar het uiteindelijke aantal zetels kan groter zijn. Het hoofd van de regering, de bondskanselier (Bundeskanzler/in), moet een absolute meerderheid in het parlement behalen om te regeren. Het is echter vrij ongebruikelijk dat één partij de helft van de zetels behaalt. Daarom zijn vaak coalities nodig om een meerderheid te verkrijgen. Wanneer de Duitsers naar de stembus gaan, krijgen ze een stembiljet met twee keuzes: Eén voor de districtsvertegenwoordiger: De eerste stem of "Erststimme" is voor de kiezers om hun favoriete kandidaat te kiezen die hun district in de Bondsdag vertegenwoordigt. Dit kan worden vergeleken met het Amerikaanse stelsysteem waarbij Amerikanen stemmen op een congreslid in hun district. Er zijn 299 districten in Duitsland, die ongeveer de helft van de Bondsdag uitmaken. Zodoende hebben Duitse staten met grotere bevolkingen meer kiesdistricten en mogen ze meer vertegenwoordigers sturen dan de kleinere staten. Eén voor een partij. De tweede stem of "Zweitstimme" gaat naar een politieke partij in plaats van naar een enkele kandidaat. Dit is om de andere helft van de 598 zetels in de Bondsdag van Duitsland op te vullen en bepaalt het percentage dat elke politieke partij in de Bondsdag krijgt. Dit stelsysteem stelt kiezers in staat hun stem over verschillende partijen te verdelen. Bijvoorbeeld, een Duitser kan voor zijn of haar lokale Union-kandidaat stemmen met de eerste stem en voor de FDP-partij stemmen met de tweede stem, om een Union- en FDP-coalitie te ondersteunen. Deze strategie leidt echter vaak tot zogenaamde 'overhangzetels'.

'Overhang zetels'

Soms overschrijdt het aantal zetels de 598 omdat een partij meer directe Bondsdagzetels kan krijgen via de eerste stem dan via de partijstem. Aangezien elke kandidaat die een district wint een zetel gegarandeerd is, zijn die extra zetels of 'overhangzetels' er om ervoor te zorgen dat elke kandidaat die direct is gekozen een zetel krijgt, terwijl de politieke partijen nog steeds proportioneel

vertegenwoordigd zijn in de Bondsdag. Het is in de eerste plaats de Union die veel populaire en uiteindelijk succesvolle kandidaten levert. Hierdoor zijn er momenteel 733 zetels in de Bondsdag.

De 5 procent drempel

Om de Bondsdag binnen te komen, moet een partij minstens 5 procent van de tweede stem winnen. Dit systeem is ingevoerd om te voorkomen dat kleinere splinterpartijen het parlement binnenkomen. Momenteel zijn er zes partijen vertegenwoordigd in de Bondsdag: Union (de Union), SPD, de liberale FDP, de Linkse partij (die Linke), de Groenen en de extreemrechtse partij AfD.

Volgens de laatste resultaten leidt de Union met een peilingaandeel variërend van 26 tot 31 procent, gevolgd door AfD (18% tot 22%). Beide partijen winnen terrein vergeleken met de vorige verkiezingen. Alle andere partijen die momenteel in het parlement zitten verliezen terrein: SPD (14% tot 19%), de Groenen (12% tot 16%), FDP (4% tot 7%) en Die Linke (3% tot 5%). Nieuwkomer BSW scoort 4% tot 7% in de peilingen.

Mogelijke coalities

Geen van de partijen kan een absolute meerderheid behalen, wat betekent dat er een coalitie gevormd moet worden, zoals gebruikelijk is in het naoorlogse Duitsland. De exacte samenstelling van deze coalitie is nog onduidelijk. Hoewel de standpunten van de partijen verschillen, zijn de meeste partijen het over één ding eens: ze willen niet regeren met de AfD vanwege de radicale opvattingen van de partij die indruisen tegen de rechtsstaat en democratie.

Op basis van de huidige peilingen is een herhaling van de 'Grote Coalitie' tussen Union en SPD het meest waarschijnlijk. Een combinatie van Union en de Groenen zou ook op papier een meerderheid opleveren. Echter, CSU-leider Markus Söder heeft aangegeven de voorkeur te geven niet met de Groenen samen te werken, hoewel hij zijn bezwaren mogelijk opzijzet als FDP zich aansluit.

De 'Grote Coalitie' kan theoretisch ook nog worden aangevuld met FDP, waarvan het partijprogramma het meest overeenkomt met dat van Union. Dit is echter niet erg waarschijnlijk. Ten eerste omdat FDP eerst de kiesdrempel moet overschrijden. Ten tweede omdat Olaf Scholz mogelijk terughoudend is om opnieuw een kabinet met Christian Lindner te vormen. Omgekeerd is Union mogelijk niet enthousiast over het uitbreiden van de 'Grote Coalitie' met Die Linke of BSW.

Wat te verwachten?

Gezien de programma's zijn 1) Union en FDP, 2) SPD en de Groenen, en 3) AfD en BSW het meest op elkaar afgestemd. Echter, geen van deze combinaties kan op basis van de peilingen een meerderheid behalen, waardoor een herhaling van de 'Grote Coalitie', zoals we hebben opgemerkt, de meest waarschijnlijke uitkomst is. Het voordeel is dat deze coalitie kan rekenen op een comfortabele meerderheid in het parlement, waardoor maatregelen relatief eenvoudig kunnen worden aangenomen.

Een maatregel op de agenda voor de volgende regering is aanpassing van de schuldenrem. Union is hier niet voor, maar haar houding verschuift. Ook de wens van de SPD voor aanpassing is toegenomen. In een 'Grote Coalitie' is er ruimte om de scherpste randen te verzachten, bijvoorbeeld door uitzonderingen op te nemen voor investeringen, defensie of klimaatbeleid. Meer ruimte hiervoor helpt bij het aanpakken van economische problemen en biedt mogelijkheden om een constructieve rol in Europa te spelen en het beleid van Mario Draghi te initiëren. Het verbeteren van de Europese veiligheid en het versterken van de gemeenschappelijke defensie zijn hoge prioriteiten.

Tegelijkertijd moeten we opmerken dat de partijprogramma's van de Union en SPD weinig overlap hebben, en waar dat wel het geval is, ambitieuze doelen missen. Dit betekent dat er weinig verregaande structurele hervormingen worden verwacht, hoewel deze noodzakelijk zijn, bijvoorbeeld bij het hervormen van de

inefficiënte bankensector, het herzien van de onhoudbare gezondheidszorg- en pensioensystemen, en het verbeteren van het onderwijs. De plannen voor bedrijven en gezinnen zijn gericht op het behouden van wat er is in plaats van ruimte maken voor wat zou kunnen zijn.

Als belangrijke keuzes worden uitgesteld, kan onzekerheid voortduren, waarbij bedrijven en gezinnen stilzitten. Dit zou resulteren in een economie die blijft haperen, wat een ideale voedingsbodem creëert voor groeiende onvrede, een situatie waarin de AfD zou gedijen. Dat zou kunnen betekenen dat de AfD goed zou kunnen scoren bij de volgende verkiezingen en moeilijk uit te sluiten zal zijn van regeringsdeelname tegen 2029.

Box: De voors en tegens van de schuldenrem en mogelijke aanpassingen

De schuldenrem ligt de laatste tijd onder vuur. De schuldenrem, die in 2009 werd ingevoerd om de Duitse overheidsfinanciën te herstellen, beperkt het federale overheidstekort tot 0,35% van het BBP en voorkomt dat Duitse regio's begrotingstekorten ophopen. Tijdens een cyclische neergang kan er extra schuld worden aangegaan, die moet worden terugbetaald wanneer de economische situatie verbetert. De schuldenrem is verankerd in de Duitse grondwet. Een permanente wijziging of volledige afschaffing van de schuldenrem vereist een twee derde meerderheid van de stemmen in de Bondsdag. Een tijdelijke opschorting is mogelijk in een noodsituatie. Het vaststellen van een dergelijke situatie vereist een eenvoudige meerderheid in de Bondsdag. In 2020 bijvoorbeeld, werd de schuldenrem opgeschort om de kosten van de pandemie aan te pakken. Echter, in 2023 oordeelde het Constitutionele Hof, op verzoek van Union, dat de beslissing van de regering in 2021 om 60 miljard euro aan ongebruikte middelen aan het Klimaat- en Transformatiefonds toe te wijzen, ongrondwettelijk was. Dit leidde tot een intense discussie. Voorstanders beweren dat de schuldenrem een belofte van verantwoordelijk bestuur vertegenwoordigt, waardoor economische stabiliteit wordt bevorderd, particuliere investeringen worden aangemoedigd en de positie van Duitsland in Europa wordt versterkt. Tegenstanders wijzen erop dat het geen onderscheid maakt tussen investerings- en consumptie-uitgaven, dat het de mogelijkheid om op crises te reageren beperkt, en dat door schulden gefinancierde speciale fondsen de ineffectiviteit ervan aantonen. Ze beweren dat de schuldenrem negatieve gevolgen heeft voor politieke stabiliteit, moderniseringsinspanningen en klimaatactie. De aanpassingen die zij bepleiten variëren van het uitsluiten van netto/bruto investeringen, het versterken van de cyclische component door de 0,35% drempel te verhogen of de jaarlijkse vereiste te versoepelen om ruimte te creëren voor stimulansen tijdens recessies, of het vrijstellen van bepaalde uitgavencategorieën, zoals klimaat en defensie.

DISCLAIMER

Dit document is samengesteld door ABN AMRO. Het heeft uitsluitend als doel om financiële en algemene informatie te verstrekken over de economie. ABN AMRO behoudt zich alle rechten voor met betrekking tot de informatie in het document en het document wordt uitsluitend aan u verstrekt voor uw informatie. Het is niet toegestaan dit document (geheel of deels) te kopiëren, distribueren, door te geven aan een derde of om het voor enig ander doel te gebruiken dan hierboven bedoeld. Dit document is informatief bedoeld en vormt geen aanbieding van effecten aan het publiek, of een uitnodiging om een aanbod te doen.

U mag niet om welke reden dan ook vertrouwen op de informatie, meningen, beramingen, en aannames in dit document noch dat het compleet, accuraat of juist is. Er wordt geen garantie gegeven, uitdrukkelijk of stilzwijgend, door of uit naam van ABN AMRO, haar directeuren, functionarissen, vertegenwoordigers, gelieerde partijen, groepsmaatschappijen of werknemers met betrekking tot de juistheid of volledigheid van de informatie in dit document, en geen enkele aansprakelijkheid wordt geaccepteerd voor enig verlies als direct of indirect gevolg van het gebruik van deze informatie. De opvattingen en meningen opgenomen hierin kunnen op enig moment aan verandering onderhevig zijn en ABN AMRO heeft geen enkele verplichting om de informatie in dit document na de datum hiervan te herzien.

Voordat u in enig product van ABN AMRO investeert, dient u zich te informeren over de verschillende financiële en andere risico's, alsmede mogelijke beperkingen voor u en uw investeringen als gevolg van toepasselijke wetgeving en regels. Indien u, na lezing van dit document, overweegt een investering te doen in een product, raadt ABN AMRO aan om een dergelijke investering met uw relatiemanager of persoonlijke adviseur te bespreken om nader te bezien of het relevante product – met inachtneming van alle mogelijke risico's – past bij uw investeringen. De waarde van beleggingen kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garanties voor de toekomst. ABN AMRO behoudt zich het recht voor wijzigingen in dit materiaal aan te brengen.

Alle rechten voorbehouden

	AFD	BSW	Die Linke	FDP	SPD	The Greens	Union
Kandidaten	Alice Weidel	Sahra Wagenknecht	Heide Reininke and Jan van Aken	Christian Lindner	Olaf Scholz	Robert Habeck	Friedrich Merz
Politieke kleur	Opgeschoven van liberaal-conservatief naar radicaal-rechts	Sociaal-conservatief, nationalistisch-links	Antikapitalistisch, democratisch-socialistisch	Liberaal-democratisch	Sociaal-democratisch	Progressief-liberaal, sociaal-milieubewust	Christen-democratisch, liberaal-conservatief
Economie, energie en duurzaamheid	Schaft subsidies voor hernieuwbare energie af. Richt besparingen op belastingverlagingen. Houdt optie voor kernenergie open.	Schaft CO2-prijzen en importeert fossiele energie om energieprijzen te verlagen. Vermindert subsidies op hernieuwbare energie.		Wil structurele hervormingen. Past driejarige moratorium toe op bureaucratische regels voor MKB. Verlaagt de vennootschapsbelasting tot onder de 25 procent. Houdt optie voor kernenergie open.	Richt Duitslandfonds op om te investeren in elektriciteits- en verwarmingsnetwerken, evenals laadstations en huisvesting.	Richt met leningen gefinancierd Duitslandfonds op om te investeren in innovatie, openbaar vervoer (het spoorwegnetwerk) en kinderdagverblijven.	Focust op verhogen beloningen voor werk, vermindert de bureaucratie en regelgeving voor bedrijven, en beschermt bedrijven tegen oneerlijke buitenlandse concurrentie. Houdt de optie van kernenergie open.
Schuldrem	Handhaven	Versoepelen om uitkeringen te verhogen.	Afschaffen	Handhaven	Hervormen. Introduceer uitzonderingen, bijvoorbeeld voor investeringen.	Hervormen. Sta investeringen toe.	Handhaven. Belangrijke partijleden achten hervorming echter noodzakelijk.
Belastingen	Verlaagt inkomstenbelasting. Verhoogt belastingvrijstellingen op kapitaalinkomsten. Schaft CO2-heffing, onroerendgoedbelasting en erfbelasting af.	Verhoogt belastingen voor vermogenden.	Verlaagt btw-tarief op voedsel naar nul. Verhoogt belastingen voor vermogenden.	Inkomstenbelastingverlaging van minstens 1.000 euro per belastingbetaler. Schaft solidariteitsheffing die werd ingevoerd na de val van de Berlijnse muur om de Duitse hereniging te betalen, af.	Verlaagt belastingen voor 95 procent van alle belastingbetalers. Behoudt solidariteitsheffing voor de rijken. Verlaagt btw-tarief op voedsel.	Stelt een hogere belastingvrije voet vast. Neemt solidariteitsheffing op in de inkomstenbelastingen. Verhoogt belastingen voor rijke mensen.	Het 42% belastingtarief vangt aan bij hoger inkomensniveau. Schaft solidariteitsheffing af.

Huisvesting		Bevriest tot 2030 Mietbremse (huurplafond)	Investeert EUR 20 miljard in sociale huurwoningen	Schaft Mietbremse af	Maakt Mietbremse permanent		
Arbeidsmarkt en sociale zekerheid	Handhaaft het wettelijke minimumloon. Beperkt maximale toelagen voor mensen die deels in hun inkomen voorzien.		Verhoogt uitkeringen naar bijvoorbeeld EUR 1.400 voor alleenstaanden.	Hervormt van de sociale zekerheid. Verhoogt de prikkel om te werken.	Verhoogt het minimumloon naar EUR 15 per uur. Beperkt tijdelijke werkcontracten. Versterkt de rol van vakbonden. Ondersteunt collectieve loononderhandelingen en maakt ze algemeen bindend.	Verhoogt het minimumloon tot EUR 15 per uur. Introduceert klimaatbeleid in de discussie tussen werknemers en werkgevers.	Loononderhandelingen op regionaal en bedrijfsniveau. Uitkeringen zijn voorwaardelijk en worden beperkt tot degenen die bereid zijn te werken.
Pensioenen en gezondheidszorg	Voert boetevrij pensioen in na 45 jaar bijdrage.			Maakt pensioenleeftijd flexibeler. Introduceert individuele pensioenspaarrekeningen. Creëert meer ruimte voor particuliere ziektekostenverzekering.	Houdt vast aan het huidige pensioenstelsel (voordeel van 48% van hun laatst verdiende inkomen na 45 jaar dienst op 67-jarige leeftijd). Vermindert het onderscheid tussen particuliere en collectieve ziektekostenverzekering.	Verstrekt leningen en subsidies aan een fonds dat investeert in duurzame Europese bedrijven.	Verwerpt korting op pensioenen. Moedigt oudere werknemers aan om langer te werken met belastingvrijstelling tot EUR 2.000.
Migratie	Grenzen sluiten voor asielzoekers.	Stop op migranten die niet in aanmerking komen voor asiel. Vergroot het aantal 'veilige herkomstlanden'.	Benadrukt recht op asiel.	Bevordert ordelijke migratie door duidelijke regelgeving.	Focust op snelle terugkeer, bij voorkeur op vrijwillige basis. Verwerpt de verplaatsing van asielprocedures naar niet-EU-landen.	Eerlijke verdeling van asielzoekers in Europa	Streng asielbeleid. Afschaffen van de mogelijkheid tot naturalisatie na 3 jaar. Verhoog het aantal 'veilige herkomstlanden', inclusief Syrië en Afghanistan.

Buitenlands beleid en defensie	Beëindiging van sancties tegen Rusland.	Beëindigt militaire steun aan Oekraïne. Roept op tot vredesonderhandelingen.	Focust op onderhandelingen en diplomatie in de oorlog in Oekraïne.	Levert Taurus-kruisraketten aan Oekraïne	Gaat door met wapenleveringen Oekraïne, maar niet van Taurus-kruisraketten. Verhoog de militaire uitgaven tot minstens 2% van het BBP.	Verhoogt de sancties tegen Rusland. Verhoogt de militaire uitgaven tot meer dan 2% van het BBP.	Breid de strijdkrachten uit en herstel de dienstplicht. Voorwaardelijke levering van Taurus-kruisraketten aan Oekraïne.
Totale Kosten belastingverlichting voor schatkist¹	EUR 149 miljard	EUR 122 miljard		EUR 138 miljard	EUR 89 miljard	EUR 48 miljard	EUR 30 miljard

¹ Beznoska, M. Hentze T., IW Köln